

Kitabiyat

Yazar Bilgileri Author(s)

Yüksek Lisans Öğrencisi
Burak AYGÜN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Din Felsefesi
burak9614@gmail.com
ORCID: 0009-0009-3537-0478

Künye Bilgisi / Copyright Information

Max J. Charlesworth, *Platon'dan Derrida'ya Felsefe ve Din.*
çev. Kevser Çelik.

Ankara: Fol Yayınevi, 2023.

296 sayfa.

ISBN: 9786258242720.

Anahtar Kelimeler / Keywords

Platon / Plato
Derrida / Derrida
Felsefe / Philosophy
Din / Religion

Kitap İncelemesi / Book Review

Makale Tarihleri History of Article

Geliş Tarihi/Received 12/11/2023

Kabul Tarihi/Accepted 25/12/2023

▪ Çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Atıf / Citation

Burak AYGÜN, "Max J. Charlesworth. *Platon'dan Derrida'ya Felsefe ve Din.* Ankara: Fol Yayınevi, 2023", *Kitabiyat İlahiyat Araştırmaları İnceleme-Eleştiri Dergisi*, 1/1 (Aralık 2023), 103-108.

Nasıl bir din felsefesi sorusuna verilecek cevap, felsefe ve din arasında kurulacak olan ilişkinin kapsamı ve mahiyetine göre değişecektir. Yeryüzündeki dinsel çeşitlilik göz önünde bulundurulduğunda, bütün dinleri tek bir teolojik kategori altında ele almanın, indirgemeci bir tutuma sebebiyet vermesi muhtemeldir. Bu noktada Charlesworth din felsefesi disiplininin, günümüz itibarıyla dinlerin indirgenemez çeşitliliğini göz önünde bulundurması gerektiğini düşünmektedir (s. 17). Bununla birlikte o, olgusal açıdan din felsefesinin salt Batı'ya özgü bir yönü olduğunu da kabul etmektedir (s. 29). *Platon'dan Derrida'ya Felsefe ve Din* isimli kitabında Batı dışındaki geleneklerin, felsefi akla hiçbir zaman kendinden menkul bir değer atfetmemelerinden dolayı, bu geleneklerde din ve felsefenin hiçbir zaman birbirlerinden bağımsız alanlar hâline gelemediklerini ifade etmekte (s. 29) ve bu durumun onları birbirleriyle esaslı bir ilişki kurma imkânından yoksun bıraktığına vurgu yapmaktadır (s. 30). Yazar bu bağlamda aklın dinî düşünceden ayrışarak kendinden menkul bir değer kazanması olgusunu Antik Yunan felsefi geleneği ile başlatıyor ve bu ayrışma sonrasında, tarihsel süreç içerisinde felsefenin ve dinin birbirleriyle karşılaşmasının, din ve felsefe arasında din felsefesi şeklinde kurulacak yeni bir ilişki biçimine kapı araladığını ima ediyor (s. 268). Bu düşünce uyarınca din felsefesini tarihte Antik Yunan felsefesi ve üç monoteistik dinin karşılaşmasından doğan Batılı bir disiplin olarak ele alıyor (s. 21-22).

Yazar bu kitabında Batı düşünce tarihi boyunca felsefenin ve dinin birbirleriyle kurdukları ilişki biçimlerini beş farklı din felsefesi yapma biçimi olarak sunuyor. Bu anlayışları *Din Olarak Felsefe*, *Dinin Hizmetçisi Olarak Felsefe*, *İmana Yer Açma Olarak Felsefe*, *Din Dilinin Analizi Olarak Felsefe* ve *Dinî Alanın Postmodern Eleştirisi Olarak Felsefe* başlıklı bölümlerde tek tek ele alıyor.

Charlesworth bunlardan ilki olan “Din Olarak Felsefe” bölümünü, felsefenin mitik düşünceden ayrışarak, aklın geçerlilik alanının dini de kapsayacak bir biçimde genişlediğini iddia ettiği (s. 30) Antik Yunan felsefesi itibarıyla başlatıyor. Bu bağlamda öncelikle bu geleneğin sistem sahibi iki filozofu olarak Platon ve Aristoteles'i ele alıyor. Bu isimlerin felsefi din bağlamında ele alınabilecek görüşlerine

değinererek bu anlayışın elitist karakterine vurgu yapıyor (s. 32). Plotinos ve Yeni Platoncu geleneğin bu iki ismin düşüncelerini sentezleme çabalarına değinererek, ilgili felsefi geleneğin izlerini ilk dönem Hristiyan düşüncesine sirayet etmesi bakımından inceliyor. Ardından Orta Çağ İslam felsefe geleneği itibarıyla Ebû Bekir er-Râzî, Fârâbî, İbn Sînâ ve İbn Rüşd'ün düşüncelerine bu geleneğin devamı olmaları itibarıyla ana hatlarıyla değiniyor. Yazar modern felsefenin kendine has yapısını ve özgünlüğünü teslim etmekle birlikte Leibniz, Spinoza ve Hegel'i de bu başlık altında ele alarak, ilgili geleneğin bu filozoflar üzerindeki etkilerini vurguluyor (s. 63). Charlesworth bu bölümün son kısmında ilgili din felsefesi yapma biçiminin genel bir değerlendirmesini yapıyor ve bu anlayışın pozitif ve negatif yönlerini vurguluyor. Burada, bu anlayışın tarihsel bağlamları göz ardı eden veya araçsallaştıran yönüyle birlikte insani varoluşu ikinci plana iten veya onu salt akli bir varoluş olarak ele alan entelektüalist yönüne vurgu yapıyor (s. 73). İlgili geleneğin bu yönünün, en azından potansiyel bir biçimde, her insanın dinî doğrulara ulaşabilmesine imkân tanıdığını ima etmekle birlikte (s. 76), felsefi düşüncenin her zaman kendi kendini eleştiren ve değişime açık bir tarafı olması itibarıyla, bu din felsefesi biçiminin klasik anlamda imancı bir kesinlikten ve teslimiyetten uzak bir tavır olduğunu ifade ediyor (s. 80).

Charlesworth "Dinin Hizmetçisi Olarak Felsefe" başlıklı ikinci bölümde tarihsel süreç içerisinde kendilerini müstakil disiplinler olarak vazeden felsefenin ve dinin uzlaştırılması tavrını ele alıyor. İlgili geleneği İskenderiyeli Philon'la başlatıyor ve onun bu geleneğe temel araçlarını sunma noktasındaki öncü rolünü vurguluyor (s.84). Onun bu araçları, dinî buyruklarla felsefi aklın çelişmesi durumunda, bu buyrukların mecazi olarak tevil edilmesi demek olan alegorik yorum ile dinî önermelerin inanmayanlara karşı savunulması ve delillerle desteklenmesi şeklinde tesis ettiğini belirtiyor (s. 85-86). Bu geleneğin erken dönem Hristiyan düşüncesindeki ilk temsilcileri olarak Justin, Clement ve Origenes'e değindikten sonra, Agustinus'un Yeni Platonculuk'la Hristiyanlık arasında gerçekleştirdiği sentezi ana hatlarıyla ele alıyor. Ardından ilgili görüşleri tevarüs etmekle birlikte, bunları kısmi bir Aristotelesçilik'le birleştiren Abelardus, Anselmus ve

Bonaventura'nın benzer yöndeki düşüncelerine kısaca temas ettikten sonra sözü ilgili geleneğin Yahudilik ve Hristiyanlık bağlamındaki doruk noktaları olmaları itibarıyla Mûsâ b. Meymûn ve Thomas Aquinas'a getiriyor. Yazar bu geleneğin, en incelmış ifadesini Aquinas'la bulduğunu teslim etmekle birlikte, onun da gayesi ve temel ilkeleri bakımından kendisinden önceki isimlerle olan ortaklığını vurguluyor (s. 116). Aquinasçı geleneğin günümüze kadar olan etkisine kısaca temas ettikten sonra, John Henry Newman ve Edouard Le Roy'un skolastik düşünceye getirdikleri bu düşünme tarzının dini dolaylı bir biçimde sağduyudan uzaklaştırarak entelektüalize ettiği yönündeki eleştirilerine değiniyor. Bu bölümün son alt başlığı olan "Eleştiri ve Sonuç" bölümünde (s. 130-137) Aquinas üzerinden ilgili din felsefesi anlayışının entelektüalist yönünü eleştiriyor.

Charlesworth "İmana Yer Açma Olarak Felsefe" başlıklı üçüncü bölümde Batı felsefesinde fideizme götüren bir tutum olarak, felsefi agnostisizm şeklinde adlandırılabilir olan tavrı ele alıyor. Bu bağlamda giriş kısmında bu geleneğe mensup birçok filozofa gönderimde bulunmakla birlikte asıl itibarıyla Tertullianus ve Ockhamlı William ile Reformasyon döneminden Luther ve Calvin'in görüşlerine değiniyor. Gazzâlî'nin felsefi agnostisizm bağlamındaki tavrını "... Batı düşüncesinde bu tutuma kesin bir biçim kazandırmaya yönelik ilk girişim ..." (s. 147) ifadeleriyle vurguluyor. Daha sonra Gazzâlî'nin yaşam öyküsünden hareketle onu bu tutumu benimsemeye sevk eden süreci özetledikten sonra filozofun nedensellik ilişkisi ve mistisizm bağlamındaki düşüncelerine kısaca değiniyor (s. 147-150). Ardından Hristiyan Katolik geleneği bağlamında Pascal'ı ele alıyor. Bu bağlamda filozofun akıl konusunda doğrudan irrasyonalist bir tutum sergilemekten çok aklın sınırlılığında ve ilgili konuyu kuşatamamasından kaynaklanan fideistik tutumunu ele alıyor. Sonra modern döneme bir sıçrama yaparak felsefi agnostisizm tutumunun karşıt bir örneği olarak David Hume'u inceliyor. Buradan, ilgili bölüm başlığının doğrudan gönderimde bulunduğu Kant'a geçerek, onun tanrı ve din hakkındaki düşüncelerini temel öncülleri ve sonuçları itibarıyla eleştirel bir şekilde tartışıyor. Bu geleneğin son ismi olarak Kierkegaard'ı ele alan yazar onun düşüncesinin de salt bir irrasyonalizme dayanmadığını (s. 188)

ve en azından bilmediğini bilme ve teslim olma bağlamında ele alınabileceğini (s. 189) ifade ettikten sonra Kant ve Kierkegaard'ın düşüncelerinin felsefi temellerini eleştiriyor. Son olarak bu isimlerin 20. yüzyılda din felsefesi alanındaki etkilerine değindikten sonra bölümün genel anlamda bir değerlendirmesini yapıyor.

Charlesworth dördüncü ve beşinci bölümlerde kendi ifadesiyle "din felsefesinin minimalist biçimlerini" (s. 212), yani metafizikten arındırılmış din felsefelerini ele alıyor. Yazar "Din Dilinin Analizi Olarak Felsefe" başlıklı dördüncü bölümde, öncelikle mantıksal pozitivizmin dinî önermelere dair eleştirilerine ve Richard Hare, R. B. Braithwaite ve Norman Malcolm gibi isimlerin bu eleştirilere karşı geliştirdikleri "indirgemeci" çözümlere (s. 219) değiniyor. Ardından, Wittgenstein'in birinci ve ikinci dönemi açısından, din felsefesi yapmanın imkânını tartışıyor ve bir Wittgenstein yorumcusu olan D.Z. Philips'in Wittgenstein'in ikinci döneminden hareketle kurmaya çalıştığı din felsefesi anlayışını ele alıyor.

Charlesworth, "Dinî Alanın Postmodernist Eleştirisi Olarak Felsefe" başlıklı beşinci bölümde postmodernizmin din felsefesi yapma olanaklarını sorguluyor. Öncelikle postmodern felsefenin temelcilik karşıtlığı, yorum konusundaki görelî tavrı, bağlamsallığı vurgulaması gibi, geleneksel anlamda metafizik yapmaya imkân tanımayan özelliklerini tartışıyor. Ardından Heidegger ve Derrida'nın postmodern tanrı anlayışlarına değiniyor. Bu noktada negatif teoloji geleneği ve mistisizmin, bu isimlerin tanrı anlayışlarına etkisini vurguluyor (s. 257). Buna göre Heidegger ve Derrida'nın, tanrı hakkındaki geleneksel metafizik iddiaların elimine edilmesini, daha üst bir tanrı anlayışına erişilmesi noktasında yeni bir imkân olarak görmeleri tutumunu ele alıyor. Charlesworth bu bölümde son olarak Richard Rorty'nin pragmatizm, postmodernizm ve sekülerizm ilişkisi bağlamındaki görüşlerine kısaca değindikten sonra, kitabın dördüncü ve beşinci bölümlerinin bir değerlendirmesini yapıyor. Ardından sonuç bölümünde tüm kitabı genel itibarıyla değerlendiriyor.

Sonuç olarak yeryüzündeki dinsel çeşitliliği göz önünde bulundurduğumuzda din kavramının tek bir tanım uyarınca ele alınması oldukça güç görünmektedir. Dinin tanımlanması

noktasındaki bu zorluk, çoğu zaman herhangi bir din hakkında da geçerlidir. Nitekim her din kendi içinde birçok alt fırkaya ayrışmaktadır ve bu ayrışmalar çoğu zaman onları tek bir kategori altında ele almayı zorlaştırmaktadır. Benzer bir durumun felsefe için de geçerli olduğu söylenebilir. Her ne kadar felsefenin mahiyeti hakkında bazı genel tanımlamalar yapılsa da olgusal alanda daima bir felsefeler çokluğu söz konusudur. Bütün bunlar göz önüne alındığında din felsefesi disiplininin ideal bir tanımını sunma noktasında ortaya çıkan güçlüğün, olan ve olması gereken arasındaki ilişkinin mahiyeti uyarınca daha da katmerli bir biçimde ortaya çıktığı söylenebilir. Charlesworth'un, bu kitabında din felsefesi disiplini Batı felsefe ve dinî geleneğinin bir ürünü olarak ele alması, bu geleneği "olgusal açıdan" çeşitli tezahürleri itibarıyla incelemesi ve bunu yaparken imkân dâhilinde bütünsel bir bakış açısı sunması, konunun sınırlandırılarak ele alınması bakımından önemli bir teşebbüstür. Bu noktada onun Batı felsefi ve dinî geleneği bağlamında sunduğu geniş spektrum, meselenin "olmuş olan" kısmını genel hatlarıyla gözler önüne sermekle birlikte, felsefe ve dinin tarihsel açıdan birbirleriyle kurdukları ilişkiler noktasında bu alanların kendi sınırlarını nerelere kadar esnetebildiklerini, hangi noktalarda kesiştiklerini ve hangi noktalarda ayrıştıklarını göstermesi bakımından da önemlidir. Bu bakımdan kitabın salt bir felsefe tarihi olmanın ötesinde din felsefesi alanında önemli bir metodolojik deneme olduğunu söyleyebilirim.